

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Természetjog és morálfilozófia

Simon József

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFECTETÉS A JÖVŐBE

Természetjog és morálfilozófia

5.3 lecke – 15 perc

Hobbes – 3: Mesterséges kötelezettség

A szemelvények forrása:

Thomas Hobbes: *Leviatán: vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*.
Ford. Vámosi Pál, Budapest: Kossuth Kiadó, 2001, I-II. kötet

Hobbes diagnózisa szerint a minden eszközre jogot formáló önfenntartás épp eredeti célkitűzésének ellenkezőjét éri el: „*az ember élet ... rövid*”. A megsemmisüléstől, a haláltól való félelem a mindenre vonatkozó természetes joghoz hozzáfűzi a természetes törvény eszméjét. Az ember *de facto* saját önfenntartására törekszik, de értelmes lényként felismeri, hogy hogyan kell cselekednie: meg *kell* teremtenie a béke állapotát. Jóllehet az ember – önnön természeténél fogva – megtehet bármit önnön létezésének fenntartása érdekében, azonban a lehetőségek egyike sem tartalmazza a normativitást, a *kötelezettség* mozzanatát. A kötelezettség nem az önfenntartás tény- és természetszerű adottságából fakad, hanem **mesterséges**, artificiális jellemzője az ember társulásra vonatkozó motivációjának. A szerződés mesterséges kötelezés.

Az interszjektív békére történő törekvés és ezzel együtt ama kötelezettség eszméje, hogy az ember pusztán önfenntartás érdekében mondjon le önfenntartásához szükséges minden jogáról azt feltételezi, hogy egy társadalmi szerződés formájában megígérik a jogok átruházását és megtartják ígéreteiket. E természettörvény megsértése irracionális, azonban nem abban az értelemben, hogy az önfenntartás gyakorlati okosság vezérelte elvét sérti meg: önmagában véve az ígéret megsértése önfenntartásom érdekében állhat. Ebben az értelemben a szerződés által feltételezett ígéret betartása nem természetes. Hobbes társadalomfilozófiájában itt jut döntő szerephez a **nyelv** (lásd Hobbes 1 lecke!), melynek használata képessé teszi az embert arra, hogy maga mögött hagyja fizikalista módon meghatározott természetes izoláltsága állandó fenyegetettségét.

Az ígéret nyelvi aktusa **mesterséges** kötelezettséget ró az individuumra arra nézvést, hogy mások jogait tiszteletben tartsa. Amíg az önfenntartás tézisére úgy tekintünk, mint amit az egyén fizikailag meghatározott természetének leírása eredményeként kapunk, addig semmiféle normativitás nem jellemezheti az embert. Ebben az értelemben mások jogainak elismerése amiatt, mert ezen elismerés önérdékünkben áll, még önmagában nem kötelező jellegű. Abban a pillanatban azonban, amikor kifejezett megígérem mások jogainak tiszteletben tartását – természetesen igényt tartva arra, hogy ezzel szimmetrikus módon mások is ismerjék el saját jogaimat –, túllépünk a humán tehetetlenségből következő természetes anarchia állapotán. A nyelvi performancia mesterséges kötelezettséget hoz létre. A természetes önérdékkövetés soha nem lehet kötelező; a természetes

önérdekkövetés csak leírható, de nem tehető kötelezettséggé, még akkor sem, ha úgy tűnik, hogy Hobbes első természettörvénye kifejezett kötelességgé tenné mindazon cselekedetek elkerülését, melyek nem szolgálják az egyén önfenntartását. A kötelezettség kizárólag mesterséges produktum, melyet elemi módon biztosít az, hogy a nyelv képes az ember fizikálisan meghatározott morálpszichológiai állapotán túllendülni, és ez utóbbi *leírásán* túl *előírni* azt, amit az ígéret performatív aktusa tartalmaz. Az ígéret megsértése tökéletesen összhangban állhat mindazzal, amit önfenntartásom a fizikai és az ebből következő morálpszichológiai *leírás* feltár, azonban kifejezetten ellentétes azzal, amire az ígéret kinyilvánítása *kötelez* engem.

A pusztá – minden objektív tartalomtól megfosztott – normativitás ezen eszméjének paradigmatisz modelljét Isten morális parancsai nyújtják.

Hobbes: *Leviatán*, I, 196:

Az értelemnek e parancsait* az emberek általában törvényeknek nevezik, de helytelenül. Mert ezek csak *végkövetkeztetések* vagy *tantételek* arra vonatkozóan, mi az, ami az emberi életfenntartását és védelmét szolgálja. Ezzel szemben a *törvény* voltaképp annak a szava, aki jogosan parancsol másoknak. Ha azonban ugyanezeket a tantételeket Isten ígéjével hirdetett tantételeknek tekintjük, akkor – mivel Isten jogosan parancsol mindenkinek – mégis helyesen nevezzük őket *törvényeknek*.

*értsd: azon természetes törvényeket, melyeket Hobbes a *Leviatán* 14 és 15. fejezetében sorol fel, ezek közül az első kettőt említettük az [5.2 lecke](#)ben.

Hobbes pontosan azért állítja azt, hogy az értelem által felismert természetes törvényeket

az emberek helytelenül nevezik természetes törvénynek, mert ezek pusztán az emberi természet leírásának részei, azaz e leírás végkövetkeztetései vagy tantételei csupán. Ha az emberi szociabilitás csak az emberi természet leírásának része, akkor az soha nem lehet előíró vagy normatív jellegű. Hobbes hivatkozása Istenre és Isten parancsára azzal a funkcióval bír, hogy egy minden tartalmi-intellektuális mozzanattól független kötelezettség eszméjét szemléltesse. Ahogy egyfelől az ember önérdekkövetése során embertársaival *de facto* élhet békében, és másfelől e tényt tekinthetjük Isten parancsa szerinti életnek; úgy önfenntartása megvalósulhat fizikai vágyait kielégítő békés körülmények között és szerződésben vállalt kötelezettségek eredményeképpen is.

Ha a kötelezés mesterséges „létmódja” leválik az ember fizikalista jellemzéséről, akkor problematikussá válik a kötelezettség reális motiváló ereje. Hobbes ugyanis fenntartja alapvető materialista meggyőződését akkor is, ha a kötelezettség mesterséges normativitását leválasztja a fizikai folyamatokról.

Hobbes materialista antropológiájából fakadóan azt állítja, hogy semmi sem könnyebb, mint az adott szóval ellentétesen cselekedni (különösen, ha ezt kívánja meg önfenntartásom). Az ígélet be nem tartása logikailag kétségkívül inkonzisztens: az individuum számára azonban e logikai inkonzisztencia egyáltalán nem bír elrettentő-motiválóerővel. Az ígélet megsértése ellen ezért olyan fizikai büntetést kell kilátásba helyezni, ami motiválja az individuumot az ígélet megtartására.

Hobbes: *Leviatán*, I, 180:

Mivel a szavak ereje [...] túlságosan csekély ahhoz, hogy a megállapodás teljesítésére bírjon minket, az emberi természetnek csak két elképzelhető segédeszköze van arra, hogy erősebbé tegye: az egyik a szószegés következményeitől való **félelem**, a másik pedig az afelett érzett **diadalérzet** és **büszkeség**, hogy olyan embernek mutakozhatunk, akinek nincs szüksége szószegésre.

Másként fogalmazva: a büntetéstől való félelem és a kilátásba helyezett jutalom reménye olyan reális pszichés tényezők, melyek valós motiváló erővel rendelkeznek. A mesterséges kötelezés ezen természetes motiváló erőkre támaszkodik ahhoz, hogy saját normativitásának valós motivációt biztosítson. Ha valaki ígértet tesz, kötelezi magát egy cselekedet kivitelezésére. Ám e kötelezés csak pusztán verbális, hisz egyfelől kötelezettségként csak a fizikai oksági folyamatokat meghaladó nyelvi megnyilvánulás eredménye, másfelől azonban épp ezért nem bír valós motiváló erővel.

Hobbes: *Leviatán*, I, 212:

[...] **a szerződés puszta szó és lehelet**, s csak annyi ereje van, hogy bárkit kötelezzon, féken tartson, kényszerítsen vagy megvédjen, amennyit a **köz hatalom kardja** [public sword] [...] kölcsönöz neki.

Kérdések:

1. Milyen létmód jellemzi az ígéletek által konstituált szerződést Hobbes filozófiájában?
2. Elégséges-e a nyelvi formában megfogalmazott kötelezettségvállalás ahhoz, hogy reálisan motiválja az ígéletet kinyilvánító személyt?
3. Mire támaszkodik a kötelezettség hobbesi eszméje?

Irodalom:

Ludassy Mária: A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete. *Rubicon* 1996 /4-5, 30-33.

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Pettit, Philip: *Made with Words. Hobbes on Language, Mind, and Politics*. Princeton-Oxford, Princeton University Press, 2008.

Raphael, David Daiches: *Hobbes: Morals and Politics*, London-New York, Routledge, 2004.

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE